

ELŐSZÓ

A kultúraváltás, a globalizációs és mobilizációs folyamatok a magyar nyelv életében is változásokhoz vezettek. A legnagyobb mértékű és leggyorsabb nyelvi változások Európában mindenhol a regionális nyelvváltozatok körében zajlanak: a nyelvjárások területi, strukturális és pragmatikai szempontból is átalakulóban vannak. A korábban helyhez kötöttebben élő, homogénebb közösségek ma már vegyesebb képet mutatnak. Az urbanizációval és a tömegkommunikáció elterjedésével napjainkra általánossá vált a nyelvjárási beszélők körében a kettősnyelvűség: a köznyelv és a regionális színezetű anyanyelv együttes birtoklása, illetőleg kialakult a regionális köznyelviség köztes sávja. Ez olyan kontaktusváltozat, amely által a köznyelv kiterjesztette fennhatóságát a regionalitás irányába, illetőleg a regionalitás behatolt a köznyelvbe. Az új helyzet új kérdéseket, eddig megoldatlan problémákat vet fel.

Az egyik a nyelvi alapú megbélyegzés problémája. A centralizáltabb, hierarchikusabb felépítésű, és különösen a diktatúrákat is megélt államokban a nyelvről való gondolkodást is a köznyelvet mint egyetlen kizárólagos normát a középpontba állító és a többi változatot alacsonyabb rendűnek ítélő, lenéző attitűd jellemzi. Noha a többnormájú, szociolingvisztikai szemlélet már évtizedek óta meghatározó a magyar nyelvtudományi és köznevelési diskurzusban is, ez a hozzáállás egyelőre sem a tanárok, sem az általuk is nevelt laikusok (nyelvi) viselkedésében nem érzékelhető számottevően.

Miért kell – vagy inkább: kellene – foglalkozniuk a pedagógusoknak és tanítványainak nyelvjárási kérdésekkel? Először is azért, mert a nyelvjárási jelenségek kétséget kizáróan megjelennek a természetes nyelvekben és az élő nyelvhasználatban, ezért a rendszerezett anyanyelvi műveltségnek is elengedhetetlen részei.

Másodszor, mert ezek a jelenségek a tanulóknak az iskolában értékelt nyelvi produktóiban is megjelennek, mind szóban, mind írásban, amelyek a köznyelvi norma felől közelítve hibásak, tehát leküzdendő hátrányt jelentenek. Ezek pusztá kijavítása nem megoldás a problémaként kezelt helyzetre, hiszen azok a tanulók, akik számára a korrigálandó formák a természetesek, újra és újra el fogják követni ezeket a „hibák”-at, miközben anyanyelvváltozatuk használatához egy valójában indokolatlan szégyenérzet társul. A kérdés figyelmen kívül hagyása tehát a tanulói teljesítmény és a pedagógiai értékelés szempontjából is súlyos felelőtlenség. Harmadszor, mert a hátrány lehetne előny is: az iskolában elsajátított köznyelv és a mellette megőrzött anyanyelv változat tudatosan elkülönített használata a legújabb kutatások szerint különféle kognitív hozadékokkal is jár. Ugyanis annak folyamatos mérlegelése, hol és mikor melyik nyelvváltozat választása a célravezető, miközben a kettő közötti eltérés nem számottevő, jóval jelentősebb neurológiai aktivitást vár el a beszélőtől mindennapi kommunikációja során is, ami más jellegű agyi tevékenységre is áldásos hatással van. Ezek az előnyök azonban meg sem

jelenhetnek akkor, ha a nyelvjárási háttérű gyermekek csupán egyesnyelvű köznyelvi beszélőkké válnak az iskolában.

Végezetül, mert a regionális értékek megbecsülése, a szűkebb értelemben vett szülőföldről áruzkodó nyelvi sajátosságok tisztelete, a különféle régiók többé-kevésbé változatos képet mutató beszédmódjának elfogadása, ezáltal az anyanyelvi sokszínűség elismerése mind a valós magyar, mind az európai identitás meghatározó tényezői.

A könyv nem hibáztatja a tanítókat és a tanárokat a bemutatott helyzet kialakulásában, illetve abban, hogy egyelőre nem született rá megoldás. Ellenkezőleg: a köznevelés legfontosabb dokumentumai mellett az ő hozzáállásukat is felméri a kérdéssel kapcsolatban, hogy a problémák megfogalmazásán túl a megoldáshoz vezető út egy lépését is körvonalazhassa. De fontos adalékokat nyújt ehhez a kötetben közölt többi kutatási eredmény is, így a köznevelésből nemrég távozó egyetemisták nyelvjárási attitűdjeit, a középiskolás tanulók tájészóismeretét vagy a szóbeli és írott nyelvhasználatuk regionalizmusait elemző vizsgálatok.

A megoldás egyik, itt közölt útja pedig egy olyan szakmódszertan kidolgozása, ami segítséget ad a pedagógusoknak a dialektológiai ismeretek iskolai tanításához, illetve oktatóiknak felkészítésükhöz, a pozitív szemlélet kialakításához, továbbá ahhoz, hogy saját viszonyulásuk is olyan méltányos lehessen tanórai viselkedésük és értékelésük során, amilyen szándékukban áll. Erről a szándékról pedig az említett felmérés minden résztvevője tanúbizonyságot tett akkor is, ha a későbbiekben kiderült, hogy ebben több tényező, például tévhitek is gátolják nagy részüket. Bízom benne, hogy a könyv első felében közölt tudományos eredmények megerősítik bennük ezt a szándékot, a második felében olvasható módszertani javaslatok pedig segítenek nekik a megvalósításában. A könyv azonban nem csak nekik szól.

A jelen kötet számos, változatos technikákkal gyűjtött adatokon alapuló, több ízben országos léptékű vizsgálat eredményein keresztül, a hazai és a nemzetközi szakirodalom vonatkozó tételeinek a feldolgozásával járja körül az említett problémákat és bizonyítja a fenti megállapításokat. A könyvben bemutatott, a szerző által elvégzett kutatások között szerepelnek dialektológiai jellegűek, amelyek a regionalizmusok aktuális jelenlétét igazolják fiatalok körében, szóban, írásban és a virtuális világban egyaránt, és szociolingvisztikai jellegűek, amelyek tehát pedagógusok, fiatal és idősebb beszélők, valamint ismeretlen háttérű közösségimédia-használók attitűdjeit mérik fel a nyelv területi változatosságával kapcsolatban. A kötetben ismertetett vizsgálatok alanyainak összlétszáma magasan meghaladja az ezer főt (az internetes kutatás számtalan adatközlője nélkül is). A bemutatott kutatási eredmények számos további hipotézis felvetésére, újabb kérdések megválaszolására ösztönöznek, amelyeket minden esetben megfogalmaztam az adott tanulmány következtetései után. A kötet olyan kutatási beszámolókat is tartalmaz, amelyek csupán egy szűkebb területre, például egyetlen nyelvjárási régióra, máskor egyetlen intézmény tanulóira fókuszálnak, hiszen a vizsgálatok nem kutatócsoporti, hanem egyéni munka során készültek az elmúlt évek során. Az adatközlők körének bővítése, más régiók nyelvhasználatát és nyelvi attitűdjeit kutató hasonló vizsgálatok elvégzése rövid távú céljaim között szerepel.

A könyv jelentős mértékben (de közel sem kizárólag) támaszkodik az utóbbi tíz évben különböző hazai és külföldi folyóiratokban, szerkesztett kötetekben megjelent saját tanulmányokra, amelyeket kisebb-nagyobb mértékben átdolgoztam vagy csak részben használtam fel az egységes szöveg megteremtése érdekében. Ezekre a tanulmányokra a szöveg megfelelő részein hivatkozom.

Köszönöm családomnak, hogy elsajátíthattam tőlük a vidék szeretetét, a regionális értékek megbecsülését és a szűkebb helyi identitás jelentőségét. Köszönöm nekik, hogy a legteljesebb mértékig támogatnak munkám minden terén, és hogy új ismeretekkel gyarapítanak nap mint nap.

Köszönöm Kiss Jenő tanár úrnak, az ELTE professor emeritusának töretlenül adott hasznos útmutatásait, lektori javaslatait, és hogy lehetőséget adott az „Új magyar nyelvjárási atlasz” projekthez való csatlakozásra. Köszönöm Fodor Katalin tanárnőnek a számtalan hasznos, szakirodalom olvasásával nem pótolható tapasztalattal járó, örök emlékeket adó nyelvjárásgyűjtő utak fáradhatatlan szervezését és lebonyolítását. Köszönettel tartozom Antalné Szabó Ágnes tanárnőnek, az ELTE Tanárképző Központ igazgatójának is, aki mellett megtanulhattam az anyanyelvi témakörök feldolgozásának változatos munkaformáit, és akinek példája mindig motivál újabb és újabb ötletek megvalósítására.

Köszönöm Navracsics Juditnak, a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kara dékánjának, a Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet intézetigazgatójának, hogy bizalommal volt és van irántam, hogy vezetőként és személyes példamutatásával is ösztönöz a tudományos kutatói és oktatói munkára, terveim megvalósítására. Köszönöm minden tanáromnak, kollégámnak, tanítványomnak és barátomnak az ezekkel kapcsolatos támogatást és a közös munkákat, beszélgetéseket. Köszönöm a kötethez használt tanulmányaim névtelen lektorainak, hogy hasznos megjegyzéseikkel jobbá tették azokat. Ezúton fejezem ki köszönetem a Tinta Könyvkiadó igazgatójának, Kiss Gábornak, valamint munkatársainak, Heiszer Erikának és Szabó Mihálynak precíz és igényes munkájukért.

Köszönöm volt iskolám és első munkahelyem, a tapolcai Batsányi János Gimnázium közösségének, hogy a kötetben vizsgált tudományos kérdéseket személyesen, a gyakorlatban is megtapasztalhattam a köznevelés résztvevőjeként. Köszönöm az intézmény igazgatójának, Varga Tibornének, hogy mindig nyitottan és segítőkészen állt kutatásaimhoz, és biztosította a feltételeket azok elvégzéséhez a tanulók körében és a nyelvjárásgyűjtő utakon egyaránt. Köszönöm gimnáziumi és egyetemi tanítványaimnak, hogy türelemmel fogadják azt, hogy a nyelvjárások témaköre mindig kiemelt szerepet kap a tanórán és azon kívül is, és hogy megértéssel válnak, tudatosan és tudattalanul is, adatközlőimmé.

Tapolca–Veszprém, 2020. január 20.

Parapatics Andrea